

УДК 81'37: 821. 161.2–31

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ МІКРОПОЛЕ «ОЧІ»
ЯК ФРАГМЕНТ МОВНОГО ПОРТРЕТА ЛЮДИНИ
В РОМАНІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «МАФТЕЙ»**

Л. Прокопович

Мукачівський державний університет
Україна, м. Мукачево, Закарпатська область, вул. Ужгородська, 26
e-mail: tubek25@gmail.com

У статті здійснено структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аналіз лексико-семантичного мікрополя «очі» як фрагмента мовного портрета людини в романі Мирослава Дочинця «Мафтей». У корпусі аналізованих метафоричних структур зі стрижневою номінацією «очі» виділено підкорпуси на позначення образних характеристик, пов'язаних із описом-модельюванням зовнішнього та внутрішнього портрета людини. Розглянуто фразеологічні одиниці, які містять компонент «очі», та здійснено їхній компонентний аналіз. Доведено текстотвірну продуктивність таких лексем як засобів описово-зображального й експресивно-оцінного модельювання портрета людини.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, мікрополе, епітет, метафора, фразеологічна одиниця, конотація.

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ МИКРОПОЛЕ «ГЛАЗА» КАК ФРАГМЕНТ
РЕЧЕВОГО ПОРТРЕТА ЧЕЛОВЕКА В РОМАНЕ
МИРОСЛАВА ДОЧИНЦА «МАФТЕЙ»**

Л. Прокопович

Мукачевский государственный университет
Украина, г. Мукачево, Закарпатская область, ул. Ужгородская, 26
e-mail: tubek25@gmail.com

В статье осуществлен структурно-семантический и функционально-стилистический анализ лексико-семантического микрополя «глаза» как фрагмента языкового портрета человека в романе Мирослава Дочинца «Мафтей». В составе анализированных метафорических структур из стержневой номинацией «глаза» выделено группы на обозначение образных характеристик, которые связаны с описанием внешнего и внутреннего портрета человека. Рассмотрены фразеологизмы, в составе которых есть компонент «глаза» и осуществлен их компонентный анализ. Доведено значительную производительность данных лексем при создании текста как способов описательно-изобразительного и экспресивно-оценного моделирования портрета человека.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, микрополе, эпитет, метафора, фразеологическая единица, коннотация.

**LEXICO-SEMANTIC MICRO FIELD “EYES” AS THE ELEMENT OF LANGUAGE
PORTRAIT OF A PERSON IN THE NOVEL “MATFEI” BY MYROSLAV DOCHYNETS**

L. Prokopovych

Mukachevo state university

26, Uzhhorodska St., Mukachevo, Zakarpatska oblast, Ukraine

e-mail: tubek25@gmail.com

Problem uprising. *The method of structuring of LSF has become widespread in Ukrainian linguostylistics over the last three decades not only in terms of the stratification of the lexical language body and separate individual idiostyles, but also in the study of various genre-oriented works of art.*

Since the word in the structure of the LSF realizes its value in the ability to be connected (freely and phraseologically), the knowledge in its respect and description of these processes can determine the language and psychological dominance of the author's language creation, determine its role in the history of the national language.

Analysis of the recent research and publications. *In Ukrainian linguostylistics, the most productive period of using the method of structuring poetic vocabulary in LSF is the 80-90s of the twentieth century. Researchers V. M. Rusanivsky, L. A. Lysychenko, S. Y. Yermolenko, L. O. Stavytska, N. O. Danyliuk, N. O. Mekh, L. S. Kozlovska, L. M. Mialkovska, O. O. Malenko, etc., applying a functional-semantic approach to the study of verbal phenomena, represent them as a system of classical lexical-semantic associations with intrastructural laws combining verbal signs.*

Aim of the article – *to make structural, semantic, functional and stylistic analysis of lexico-semantic field “eyes” as the fragment of language portrait of a person in the novel “Maftei” by Myroslav Dochynets .*

Presentation of main material. *The concept “eyes” is an important piece of human speech image, an effective means of modeling its external and internal portraiture. In the body of the metaphorical structures revealed in the novel, with a core nomination “eyes”, we traditionally consider two volume sub items: figurative characteristics associated with the image of the outer world of man (for example, indicating color, form of the eyes, containing an estimation of appearance, etc.). Those green-yellow eyes smiled at me with the stars on a sunny day, opened a new secret world of sensuality (Dochynets, p. 148). The green eye color causes traditional association of the Ukrainian consciousness with the realities of the plant world, such as leaves, grass. Epithet yellow, being motivated through contextual connections, adds extra connotation as the marker of sorrow; figurative characteristics related to the description-modeling of the internal portrait of a person (based on the domination of the qualifying ones ‘confusion’, ‘sorrow’, ‘pain’, ‘death’, ‘magic’, ‘spirituality’). Mastering emotionally the micro concept of eyes for the expression of the meaning of spiritual state, the author introduces the corresponding core nomination to the stylistic devices of different semantic types. The eye sight is compared with the sunlight, the rays, and the light: The eye view is strict and has the power of the ray of the sun (Dochynets, p.129).*

We have investigated functional and semantic capacity of a word eye in terms of text development of semantic model ‘human – God’: “Our eyes, – he said, – are being deceived, and heavens are never wrong. Try to look at everything with the eyes of God” (Dochynets, p. 268-269).

From this respect, some lines help us to understand better the essence of artistic world of the author, the organicity of his language thinking in the categories of the sacred.

The material which has been selected from discourse of Myroslav Dochynets makes it possible to illustrate great amount of phraseological units indicated in Modern Ukrainian Dictionary with sometic component eye: I assumed by eye, where is an advantage, and dig a column (Dochynets, p.162).

Conclusion and prospects of futher research. *Lexico-semantic field “human” belongs to conceptual structures, stylistic representation of which reflects the defining language-aesthetic features of a particular era, an individual author, work, etc. The concept eyes according to its formal parameters is in the lexical-semantic segment “external portrait of a person”. As the study shows, the content of many metaphors, epithets, phraseological units with this nomination refers to the inner world of a man, his psychological state.*

The prospect of further research is seen in the study of the onomastics of this work.

Key words: *lexico-semantic field, microfield, epithet, metaphor, phraseological unit, connotation.*

Постановка проблеми. В останні три десятиліття в українській лінгвостилістиці метод структурування лексико-семантичного поля (ЛСП) набув поширення не тільки стосовно стратифікації лексичного корпусу мови, окремих ідіостилів, а й для вивчення різних за жанровим спрямуванням художніх творів.

Дослідження семантичних полів – актуальний аспект вивчення індивідуальних художніх стилів, що передбачає дослідження словникового рівня авторської мови, визначення домінантних ЛСП із їхньою наступною деталізацією на менші системні угруповання. Застосування методу структурування ЛСП дозволяє осмислити художній авторський макротекст як систему семантичних і стилістичних взаємовідношень, зв'язків, індивідуальних для кожного автора. Оскільки слово в структурі ЛСП реалізує своє значення в сполучуваності (вільній та сфразеологізованій), то пізнання й опис цих процесів дозволяє визначити мовно-психологічні домінанти мовотворчості автора, визначити його роль в історії національної мови. Відповідна методика застосована в численних сучасних індивідуальних монографіях та дисертаціях. Обираючи за об'єкт наукового розгляду мовистилі Т. Шевченка (А. Мойсієнко), Яра Славутича (Н. Сологуб), О. Олеса (К. Голобородько), М. Хвильового (Н. Дужик), В. Підмогильного (Л. Мялковська), дослідники визначають дистрибутивні для індивідуальної мовотворчості ЛСП, умотивовують їхню концептуальність.

Удосконалення, поглиблення методики польового структурування спродукувало термінологічну конкретизацію понять, пов'язаних із практичним застосуванням відповідної методики. Зокрема, це виявилось в оформленні поняття *мікрополе* – «лексико-семантичне об'єднання, у яких ядро виражене словом із частковим порівняно з ядром значенням [...]». Перебуваючи в складі поля, мікрополе підпорядковане йому семантично й структурно» [4, с. 45]. У нашій розвідці досліджено мікрополе «очі» як фрагмент лексико-семантичного поля «людина» в романі Мирослава Дочинця «Мафтей».

Отже, мета польового структурування – це ідентифікація та стратифікація лексики, яка покриває певну понятійну сферу та виявлення ядерних компонентів цієї системи, установлення семантичних зв'язків між її компонентами, а також між цим полем та іншими полями.

На відміну від моделі ЛСП, яке використовується для опису лексико-семантичної структури мови, поняття ЛСП в застосуванні до художнього тексту також має свою специфіку. Загальномовне семантичне поле, накладене на художній контекст, може змінюватися функціонально й структурно, наповнюватися новими елементами, відношеннями і зв'язками. Сміслова структура цієї нової системи зумовлює межі поля в художньому дискурсі, яке більш рухливе, гнучке, ніж поняття поля в семантиці. Така трансформація пояснюється тим, що елементи загальномовного мають значну кількість відтінків і несуть заряд суб'єктивності, водночас спираючись на об'єктивні закономірності мови (Л. Савченко, А. Леонтьєв, Л. Новиков, Ж. Марфіна).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поглиблену методикау осягнення мовно-естетичної системи художнього твору «на рівні лексико-семантичного ізоморфізму жанрових образних систем» запропонувала Л. Ставицька [11, с. 27]. Визначаючи доміанти ідіостилів М. Хвильового, А. Головка, Г. Косинки, П. Панча, М. Івченка, А. Любченка, В. Підмогильного, дослідниця вперше в українській лінгвостилістиці зосередила увагу на лексико-семантичній організації символічних паралелей, розглянула системні зв'язки темпоральних лексем, астронімів, назв пір року (*осінь*), окреслила вичерпний лексико-семантичний мовообраз міста, схарактеризувала систему одоративних, колірних, музичних образів, квіткових номінацій як мовних знаків символістського типу мовомислення.

В українській лінгвостилістиці найбільш продуктивний період використання методу структурування поетичної лексики в ЛСП – 80–90-ті роки ХХ ст. Дослідники (В. Русанівський, Л. Лисиченко, С. Єрмоленко, Л. Ставицька, Н. Данилюк, Н. Мех, Л. Козловська, Л. Мялковська, О. Маленко, Т. Єщенко, Т. Скорбач, О. Хом'як, М. Мамич та ін.), застосовуючи функціонально-семантичний підхід до дослідження вербальних явищ, репрезентують їх як систему класифікованих лексико-семантичних об'єднань із внутрішньоструктурними закономірностями сполучення словесних знаків: «між значеннями поетичних слів існують системні відношення, які найбільш повно можуть бути виявлені шляхом опису відповідних лексико-семантичних полів» [10, с. 2–3]. У таких працях поняття ЛСП визначає конкретну методикау опрацювання тексту, ідіолекту письменника з виокремленням ідеографічних, образно позначених наскрізних компонентів, із урахуванням валентних зв'язків центрального слова та синонімічних йому складників, з описом системно-семантичних відношень (В. Дятчук, Л. Пустовіт) та з'ясуванням впливу сполучуваності на семантичний зміст та оцінність слова.

Дещо інший ракурс застосування методикау польового структурування, базоване на тезах Ш. Баллі та О. Потебні про асоціативну природу художнього мовомислення, засвідчують дисертаційні праці Ж. Марфіної, І. Гоцинець, В. Капась. Поглиблюючи наявні в стилістичній теорії підходи до польового структурування лексичного складу мови поетичного дискурсу, автори умотивовують доцільність послуговування терміном *асоціативно-образне поле*. Такий підхід в інтерпретації мовних фактів поетичного тексту оформлюється в контексті розвитку ідей О. Потебні, який уважав асоціативність одним із основних чинників утворення рядів уявлень.

Як бачимо, метод структурування ЛСП – актуальний для лінгвостилістики.

Мета статті – здійснити структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аналіз лексико-семантичного мікрополя «очі» як фрагмента мовного портрета людини в романі Мирослава Дочинця «Мафтей». Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: систематизувати погляди на систему й структуру лексико-семантичного поля

як на модель групування лексичних номінацій у художньому дискурсі та відображення сегментів мовної картини світу; простежити загальні тенденції та індивідуально-авторські параметри стилістичної й структурно-семантичної модифікації слів мікрополя «очі».

Виклад основного матеріалу дослідження. Образ очі («орган зору у людини, всіх хребетних та деяких безхребетних тварин» [СУМ, с. 665] – важливий фрагмент мовного зображення людини, ефективний засіб моделювання її зовнішнього та внутрішнього портрета.

У корпусі виявлених у романі метафоричних структур зі стрижневою номінацією *очі* традиційно розглядаємо два об'ємні підкорпуси: *образні* характеристики, пов'язані із зображенням зовнішнього світу людини (наприклад, указують на колір, форму очей, маркують фізичний стан безсоння, сліпоти чи гарного зору, містять оцінку зовнішності тощо); *образні* характеристики, пов'язані з описом-моделюванням внутрішнього портрета людини (вибудовуються на ґрунті домінування кваліфікативних сем 'розгубленість', 'сум', 'біль', 'смерть', 'магічність', 'духовність'.

У рамках тематичної групи метафор «зовнішній портрет людини» найбільш продуктивними є метафоричні моделі, пов'язані з акцентуванням портретних ознак «колір очей» та «форма очей». Напр.: *А очі наближались з невідворотністю грозових хмар. І я впав, поринув у той жовто-зелений вир. Що се? Озеро, ріка, море? Дощ, Дощ у її очах ...* (Доч., с. 112); *Ті зелено- жовті очі всміхнулися мені звіздами серед сонячного дня, відкрили новий затаєний світ чуттєвості* (Доч., с. 148). Зелений колір очей викликав традиційні для мовної свідомості українців асоціації з реаліями рослинного світу, як-от: листя, трава. Епітет «жовтий», мотивуючись через контекстуальні зв'язки, природжує додаткову конотацію як маркер суму. Позитивне конотативне спрямування цього асоціативно-образного зв'язку в другому контексті підтримується порівнянням *звіздами серед сонячного дня*. Зв'язок портретних описів із фольклорною традицією відчутний завдяки актуалізованим у них мовними стереотипами краси і вроди, елементів традиційної поетики, напр., порівняння очей із терном. *Тернинки очиць у глевкому тісті лица на мент продзьобали кожду ниточку на мені, кожний мускул і волосинку. Із призьби визирала мене сизим оком носата баба в чорному* (Доч., с. 81).

Концептуально важливими є епітети, які позитивно характеризують людину, напр.: *Призвичаєне око читає сліди під ногами* (Доч., с. 81); *Всерозуміючі очі, що запитливо зазирають тобі в саме нутро* (Доч., с. 81); *У тебе мудрі очі!* (Доч., с. 150); *Чому б на те не глянути ще одній парі проникливих очей* (Доч., с. 269); *Віджилі очі променіли ясним теплом* (Доч., с. 286). Автор органічно відчуває потенційно виражальні можливості слова, а тому його означення – *призвичаєне, всерозуміючі, мудрі, проникливі, віджилі* естетично й семантично освіжують художній вислів.

Складність і суб'єктивність авторського асоціативного мислення виявляють зорові образи, у яких індивідуальне візуальне враження конкретизовано в епітетах та порівняннях: *Я помітив, що його жваві очка схожі на Митрові* (Доч., с. 87); *Навісно грало його здорове око* (Доч., с. 175); *Варгата баба з молодими очима скувала пір'я в притворі* (Доч., с. 266); *Липкий погляд сумних очей учепився за мене* (Доч., с. 11); *Позирав пісними, ніякими очима* (Доч., 276); *...очі його замиготіли тривогою* (Доч., с. 325).

Семантика візуального світосприйняття й художнього мислення та вміння вловлювати та вияскравлювати образні обертони там, де пересічне око їх не бачить – це ознака ідіостилю Мирослава Дочинця. Саме такими є метафори, зумовлені візуальними

враженнями: *Хіба затверділи, загострилися риси, та й очі були іншими – сповнені густої престижності* (Доч., с. 333); *А єдине не заплиле око аж горіло жаром щирості* (Доч., с. 119).

В іншому контексті соматична номінація *очі* – це самодостатній об'єкт і суб'єкт художнього дискурсу. *Спочивав очима на квітах* (Доч., с. 27); *Я прощався з птахом очима* (Доч., с. 206); *Хлопець втупився в небо широко відкритими очима, в яких не було ні подиву, ні страху, ні осмислення. Лише відбиті хмарини, що байдуже кудись пливли* (Доч., с. 133); *А в очах мерехтіло імлисте мереживо* (Доч., с. 173); *В її імлистих очах перебігали і плутались сіряві тіні* (Доч., с. 35).

Емотивно освоюючи мікорообраз *очі* для вираження душевного стану, автор уводить відповідну стрижневу номінацію до складу тропів різного семантичного типу. Погляд очей порівнюється із сонячними саявом, промінням, світлом: *Погляд очей строгий і має потугу сонячного променя; Ніхто не відважиться проникливо заглянути в них* (Доч., с. 129); *Великі очі під чорними бровами – повні мовчазного саява* (Доч., с. 237); *З далини й давнини все наверталось бліде марево: гейби з води, з дна річково, прогрітого сонячними променями, всміхалося мені заросле, обвітрене лице мовчазного чоловіка, з повними очима світла* (Доч., с. 297).

Продуктивним вектором розгортання мікрополя *очі* є розкриття внутрішнього світу людини (пор. зміст загальнономовної метафори *очі – дзеркало душі* [6, с. 404]. *Хлопець заперечливо хитнув головою. А єдине не заплиле око аж горіло жаром щирості. Промовляло ліпше за слова* (Доч., с. 119); *В очах його світила встояна приязнь. По очах згадав я чоловіка* (Доч., с. 84).

Функціонально-стилістичне навантаження несуть в собі лексеми *очищі, оченята*: *За мною зично зорили очищі* (Доч., с. 251). Загальну негативну конотацію увиразнює патронімічна атракція *зично зорили (прискіпливо дивилися)*. «Конотація є виразником суб'єктивної модальності тексту, вона виконує модальну функцію і маркує образ автора» [7, с. 193].

Оченята її потепіли, блиснули довірою (Доч., с. 240). Позитивну настроєність лексеми *оченята* в цьому контексті підтримують дієслова *потепіли, блиснули*.

Метафору *плющив погляд* автор уводить вдещо грайливий, іронічний контекст. Пор.: *Капосник Марковцій найшов собі цімборку, тому й винувато плющив погляд, чуючи за собою зраду нашого встояного парубоцького чину* (Доч., с. 251).

В ідіостилі Мирослава Дочинця спостережено функціонально-семантичне навантаження лексеми *очі* в рамках текстового розгортання семантичної моделі «людина – Бог»: *Синя барва нахиляє нас до впокоєння, а тут – чорнота, се перші позначки що заторнули мою увагу, а те що першим вихоплює зір, – і є першина прозірливості. Бо так упорядковане наше око – око жертви й хижака, чим купно є людина, істотаБожжа* (Доч., с. 262); *Так, Мафтею, відкривав він нам приховане. «Наші очі, – казав, – обманюються, а небеса не помиляються. Намагайтеся дивитися на все очима Божими»* (Доч., с. 268–269). У цьому семантичному ракурсі актуалізовано «своєрідність художнього світу митця, органічність його мовомислення в категоріях сакрального» [9, с. 48–53].

Показова для дискурсу Мирослава Дочинця асоціативно-метафорична модель *любов – душа – серце – очі*: *Стояли вкопано, аби надивитися на повні очі* (Доч., с. 235); *Ми прикипіли одне до одного очима, давши волю тілам* (Доч., с. 227); *Я брав те очима, скільки душа приймала* (Доч., с. 218); *Кажуть, любов сліпа. Та де, їхня любов була з широко*

розтуленими очима. Раювання двох пар очей, які вбирали, співали, купали одне одного. Спілка двох відкритих сердець, зіллятих водно душі (Доч., с. 70); *Тільки очам і подихам було вільно бавити, пестити, і голубити одне одного.* Або пор.: **Біль як і любовта промовляють до нас через очі** (Доч., с. 74) актуалізує песимістичну настроєність, послідовно підтверджену асоціативним зіставленням *біль – любов*.

Як слушно зауважила С. Єрмоленко, «тривалість функціонування слова в мові, в різних комунікативних ситуаціях спричиняється до виникнення переносних, образних значень, утворення стійких фразеологічних сполук, формування символів» [5, с. 247].

Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом *око* характеризують різні дії, процеси та психоемоційні стани людини. ФО синоніми **не встигну оком повести, в кліп ока** реалізуються в загальнономовному значенні ‘швидко’, ‘миттєво’: **Не встигну оком повести, вже простягає потрібний інструмент** (Доч., с. 260); **Гадали, що мукачівську чернь розженуть в кліп ока, а тут таке...** (Доч., с. 257).

Як засвідчує аналізований матеріал, фразеологізми із партонімом *очі* здебільшого позначають зорове сприйняття з різними конотативними відтінками. «У кожному з таких фразеологізмів реалізується інтенсифікована дія», – стверджує Н. Хобзей [12, с. 451], а саме: ‘подивився’, ‘дуже пильно дивитися’, ‘прискіпливо’ **Чоловік стрепенувся, скинув на мене очі, враз оджили, з пронизливим блиском** (Доч., с. 14); ‘дивитися навздогін’ **А потилицю свердли мені назирці палючий косяк одноокого горонахи** (Доч., с. 27). Фразеологізми *прикинути на око, перебігти очима* є активно вживаними і в сучасній українській мові. На позначення ‘заміряти щось’, ‘визначити’ автор уживає фразеологізм: **На око я прикинув, де проситься перевага, і вкопав там похилено стовп** (Доч., с. 162); ‘глянути поспіхом’ **Я ще раз перебіг очима, доганяючи зміст, а відтак повернув аркуш на місце** (Доч., с. 131); ‘помічати блискавично’ **Барви заяскрили з новою силою, я жадно вбирав їх очима, співав пахучість кожної трави, гейби се літо було для мене посліднім** (Доч., с. 230).

Художня творчість Мирослава Дочинця широко застосовує не лише набутки традиційної української фразеології, а й доповнює її відповідно до контексту: **«Гадаєш, моя гра срібла варта?» – лукаво блиснув очима циганисько** (Доч., с. 169), **очі блиснули [гнівом] чий: Хтось глянув дуже сердито, суворо, зі злістю і т.ін.** [СФУМ, с. 475]; **Проте май на оці, що мене може хтось інший украсти** (Доч., с. 238); **мати на оці.** 1. кого, що. Спостерігати, стежити за ким-чим-небудь; постійно бачити когось, щось, зважати на когось, що-небудь [СФУМ, с. 375]. ФО **Де не поведеш оком** – мурвані (Доч., с. 205) співвідносна з прислівниками *повсюди, скрізь*. **А мій підручник від розпачу на очах гасне** (Доч., с. 266). У цьому контексті *занедужає*; **Коли ми впорались, ніч уже брала за очі, мрак стягував сосни в цілу стіну** (Доч., с. 297) – *наступили сутінки*. **А Ціль гейби читав з очей** (Доч., с. 174); **Файно мандрувати поночі: зайвинане впадає в очі – та й нема споглядачів. Перше, що впало в око, черлена нитка на суку** (Доч., с. 67); **впадати / впасти в око.** 1. кому. Хто-небудь помічає, бачить, звертає увагу на когось чи на щось [СФУМ, с. 126].

Паремія **Куди очі – туди й серце** (Доч., с. 145) за структурою співвідноситься зі складними реченням і підкреслює «абсолютно логічні відношення між предметами дійсності» [1, с. 18], зокрема: що вибирають очі, те буде миле і серцю.

Дібраний нами матеріал із художнього дискурсу Мирослава Дочинця дає змогу ілюструвати значну кількість зазначених в СФУМ ФО із соматичним компонентом *око*. Є. Бартімінський мав рацію, коли писав: «Текст, складений з елементів типових, загальновідомих, легше засвоюється...[...], вживання ходячих виразів, які одержувач

розпізнає як «свої» сприяє актуалізації (або навіть формуванню) кола уявлень, спільних для обох контактуючих сторін. Тут ми підходимо до самої суті проблеми: йдеться про евокативну (яка викликає образи і уявлення), породжувальну (креативну), магічну функцію формули...» [2, с. 403]. Цією магічною функцією формули автор роману вміє вдало послуговуватися.

Отже, у художньому дискурсі Мирослава Дочинця кожна фразеологічна одиниця реалізує більш широку семантику як експресивно-забарвлена єдність, виконуючи значне стилістичне навантаження. Динамічний характер емоцій, їхня загостреність відтворюють дієслівні метафори із семою 'гнів', 'злість', 'тривога': *Блискавки різонулися з моїх очей і встромилися в моє серце* (Доч., с. 238); *Його очі замиготіли тривогою* (Доч., с. 325) та порівняння: *Марковцй завмер, очі стали двома бритвами* (Доч., с. 288); *Очі, як у мертвої риби* (Доч., с. 119).

Із названими емоційними станами безпосередньо пов'язане функціонування мікрообразу сльози: *Під «Венезією» грав на скрипці циган у подертій суконній чугані Сива щіть сріблилася на дублених вилицях, а очі сльозили. Тяжкі краплі, як каміння згори, котилися щоками, збиралися на кінчиках вусів* (Доч., с. 139). В індивідуальній інтерпретації Мирослава Дочинця образ *біль* вибудовується з участю номінації *очі*, де сухі очі – виплакані очі: *Безкровні губи його затряслися, а очі сухо блищали* (Доч., с. 198); *І очі жінка мала настільки сухі, що не знаю, як могла кліпати* (Доч., с. 91); *О, біймося матерів, що плачуть сухими очима!* (Доч., с. 92).

Спостережено й оригінальну репрезентацію часу в рамках метафоричної моделі «час – людина». На традицію внутрішнього (психологічного) словесного портретування зорієнтоване авторське порівняння: *Зносилися, потоншали мої повіки. Проміння сіється через них як через крильця бабки, воно й не чудниться: сімдесятим роком приденно кліпати, висліпувати неприявне в світі, переціджувати зрима, вбирати очима просторинь і замикати в них загуслий час* (Доч., с. 10). Предикатом виступають дієслова на позначення фізичної, фізіологічної дії людини: *зносилися, потоншали, не чудниться, сіється, кліпати, висліпувати, переціджувати, вбирати*. Або: *А очах його світила встояна приязнь. По очах згадав я чоловіка. Все владний перемінити в нас вік, лише не очі. Вони лишаються незмінними від народження. Той знакомий позір із давнього-давнього літа тепер ізнов грів мене* (Доч., с. 84). Спільною семантичною основою для наведеного метафорично слововживання є сема 'дивитися'.

Розглянемо функціонально-семантичне навантаження лексеми *очі* в рамках текстового розгортання семантичної моделі «людина – неживий предмет». Таке метафоричне перенесення стало можливим завдяки зіставленню зовнішнього вигляду, форми, функції очей як органа зору та предметів навколишнього світу, як-от: таріль, місяць: *«Місяць до місяця...» – приголомшено приказував я, бережно розгрібаючи непотріб, поки з річкового дна не глянуло на мене кругле холодне біле око... З останніх сил витяг я таріль на поверхню... (Доч., с. 112); Ні посвіт мельникового ліхтаря, ні злодійське око місяця майже не діставали сюди (Доч., с. 112); Здавалося, аж місяць принишк над Руною, насторожив своє холодне око (Доч., с. 234). Спостережено, що мотив ототожнення людини, частини її тіла з предметами навколишнього світу вербалізується через негативно конотовані дієслівні метафори. Епітети *холодне око, злодійське око* увиразнюють цю негативну конотацію.*

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Лексико-семантичне поле «людина» належить до концептуальних структур, стилістична

репрезентація яких відбиває визначальні мовно-естетичні риси певної епохи, окремого автора, твору тощо. Образ *очі* за формальними параметрами перебуває в лексико-семантичному сегменті «зовнішній портрет людини». Як засвідчує здійснене дослідження, зміст багатьох метафор із цією номінацією стосується саме внутрішнього світу людини, її психологічного стану. Розглянуто фразеологічні одиниці, які містять компонент *очі*, та здійснено їхній компонентний аналіз. Доведено текстовісну продуктивність таких лексем як засобів описово-зображального й експресивно-оцінного моделювання портрета людини. Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні ономастики цього твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артеменко Г. Логіко-практична модель фіксації народного досвіду українськими пареміями. *Мовознавчі студії*. Дрогобич: Посвіт, 2010. Вип. 2. 592 с.
2. Бартминский Е. По поводу лордовской концепции формулы. *Языковой образ мира : очерки по этнолингвистике* Отв. ред. С. М. Толстая. Пер. с польского. Москва : 2005.
3. Буда В. А. Лінгвостилістика сучасного історичного роману про добу козацтва (60–90 рр. ХХ ст.). Київ: Рідна мова, 1998. 164 с.
4. Бурячок А. А. Принципи моделювання семантичних полів лексики. *Мовознавство*. 1985. № 4. С.41–47.
5. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (Стилістика та культура мови). Київ: Довіра, 1999. 431 с.
6. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: [словник-довідник]. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
7. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови: підручник / за заг. ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища шк., 2003. С. 38–40.
8. Полевые структуры в системе языка. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1989. 198 с.
9. Прокопович Л. С. Тенденції та специфіка вияву змін сакральних лексем у романі Мирослава Дочинця «Мафтей». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2018. Вип. 1 (39). С. 48–53.
10. Русанівський В. М. Слухаючи планету. *Мовознавство*. 1986. № 5. С.43–49
11. Ставицька Л. О. Естетика слова у художній літературі 20–30 рр. ХХ ст. : (Системно-функціональний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ. 1996.
12. Хобзей Н. Видова пара *виходити / вийти* у складі ідіом та паремій (на матеріалі південно-західного наріччя української мови. *Мовознавчі студії*. Дрогобич: Посвіт, 2010. Вип. 2. 592 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

Доч. – Дочинець М. «Мафтей». Книга написана сухим пером : роман. Мукачево: Карпатська вежа, 2016. 352 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ

1. СУМ – Словник української мови : в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. Т. 5: Н–О / [ред. В. О. Винник, Л. А. Юрчук]. Київ: Наук. думка, 1974. 840 с.
2. СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 2003. 1104 с.

REFERENCES

1. Artemenko H. Lohiko-praktychna model fiksatsiy i narodnoho dosvidu ukrayinskymy paremiyamy [Logico-practical model of fixation of national experience by Ukrainian paremiyas] *Movoznavchistudiyi*. Vyp. 2. Drohobych: Posvit 2010. 592s.
2. Bartmyskyy Ezhy. Po povodu lordovskoy kontseptsyy formuly [Regarding the Lord's concept of the formula]. *Yazykovoy obraz myra : ocherky poetnoyhvystyke / Otv. red, S. M. Tolstaya : Per.s polskoho. M., 2005.*
3. Buda V.A. Linhvostylistyka suchasnoho istorychnoho romanu pro dobu kozatstva [Linguistic style of the modern historical novel about the days of the Cossacks] (60–90 rr. KHKHst.) / V.A.Buda. Kyiv: Ridnamova, 1998. 164 s.
4. Buryachok A.A. Pryntsypy modelyuvannya semantychnykh poliv leksyky [Principles of modeling the semantic fields of vocabulary]. *Movoznavstvo*. 1985. №4. S.41–47.
5. Yermolenko S. YA. Narysyz ukrayinskoyi slovesnosti (Stylistyka ta kultura movy) [Essays on Ukrainian Literature (Stylistics and Language Culture)] / S.YA.Yermolenko. Kiev : Dovira, 1999. 431 s.
6. Zhayvoronok V.V. Znaky ukrayinskoyi etnokultury [Signs of the Ukrainian ethno-culture]: [slovyk-dovidnyk]. Kyiv: Dovira, 2006. 703 s.
7. Matsko L. I., Sydorenko O. M., Matsko O. M. Stylistyka ukrayinskoyi movy [Stylistics of the Ukrainian language]: *Pidruchnyk / Zazah. red. L. I. Matsko*. Kyiv: Vyscha shk., 2003. S. 38-40.
8. Polevye struktury v systeme yazyka [Field structures in the language system]. Voronezh: Yzdvo Voronezhskohoun-ta, 1989. 198 s.
9. Prokopovych L. S. Tendentsiyi ta spetsyfika vyyavuzmin sakralnykh leksem u romani Myroslava Dochyntsyia «Maftey» [Trends and specifics of manifestation of changes in sacred lexemes in the novel Myroslava Dokhynets "Maftei"]. *Zbirnyk naukovykh prats. NaukovyyvisnykUzhhorodskohouniversytetu. Seriya: Filolohiya Vyp. 1(39) 2018. S. 48 – 53.*
10. Rusanivsky V.M. Slukhayuchy planetu [Listening to the planet]. *Movoznavstvo*. 1986. № 5. S.43–49
11. Stavytska L. O. Estetyka slova u khudozhniy literaturi 20–30 rr. KHKHst. [Aesthetics of the word in fiction 20–30 years of the twentieth century]: (Systemno-funktsionalnyy aspekt): avtoref. dys. Na zdobuttya nauk. Stupenya dokt. filol. nauk : spets. 10.02.01 «Ukrayinska mova». Kiev, 1996. 51, [1] s.
12. Khobzey N. Vydova para vykhodyty/vyyty u skladi idiom ta paremiy (na materialy pivdenno-zakhidnoho narichchya ukrayinskoyi movy. [Type steam go out / go out in the idioms and parames (based on the material of the southwestern dialect of the Ukrainian language.). *Movoznavchi studiyi. Vyp. 2. Drohobych: Posvit, 2010. 592 s.*

SHORTENINGS OF LEXICOGRAPHIC WORKS

1. *Slovyk ukrayinskoyi movy [Ukrainian-language dictionary] : v 11 t. T. 5: N–O* [red. V. O. Vynnyk, L. A. Yurchuk]. Kiev: Nauk. dumka, 1974 840 s.
2. SFUM – *Slovyk frazeolohizmiv ukrayins'koyi movy [Dictionary of phraseologisms of the Ukrainian language] / Uklad.: V. M. Bilonozhenko ta in. Kiev: Naukova dumka, 2003. 1104 s.*

Прокопович Лідія Сигізмундівна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій Мукачівського державного університету (Україна).

Прокопович Лидия Сигизмундовна, кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой филологических дисциплин и социальных коммуникаций Мукачевского государственного университета (Украина).

Prokopovych Lidia, Candidate of Philological Sciences, Associate Profesor, Head of the Department of Philological Sciences and Social Commnications, Mukachevo State University (Ukraine).

Стаття надійшла: 01.11.2018

Статтю прийнято до друку: 08.11.2018

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>